

poudarku Koledarja in pa v leposlovni povesti. Posebej pa moram poudariti, da moj očitek ne zadeva poljudno-znanstvene brošurice, ki vsebuje kratek in stvaren zgodovinski pregled »Kako je nastalo današnje delavstvo in njegovo gibanje« (dr. Drag. Lončar) in pa statistično dopolnjeno skico o »prebivalstvu in gospodarstvu Slovenije« (Filip Uratnik). In čeprav Jack London ni ravno vzorno predstavljen — uvod je napisal prevajavec T. Seliškar —, bodo njegove novelice zaradi jasne stvarnosti vendarle za marsikoga prijetno čtivo. Tudi Koledar je dober zlasti v ilustrativnem delu, kjer so poleg slovenskih (T. Kos Pirnat, Maleš, Čargo, Serajnik, N. Vidmar, R. Šubie) zastopani predvsem tuji umetniki (Käthe Kolwitz in drugi). Kakor slike, naj bi služil osnovnemu socialnemu nastroju in obeležju tudi leposlovni in poučno-informativni del, v katerem pa je prav tako skoraj da manj izvirnega kot prevedenega. Ni pa mogoče reči, da bi bilo vse slabo izbrano. Prav zato je škoda, da je enotnost in tudi stvarnost Koledarja uničil tisti ideološki poudarek, ki mu ga dajejo docela nepotrebno uvrščene materialistično-ateistične plitvosti, a tudi njegova slovensko-kulturna usmerjenost in opredeljenost. V mislih imam zlagano obrambo Ivana Cankarja in pa članek o slovenski socialni književnosti. Revizija slovenske meščanske kritike o Cankarju je na Slovenskem izvršeno dejstvo, radi česar izgubi zapoznela in vrhu vsega še žurnalistično plitva »socialistična« rehabilitacija Cankarjeve umetnosti ne le ves stvaren zmisel, marveč zaradi namišljene naprednosti predvsem tudi vso etično upravičenost. Isto velja za članek o slovenski socialni književnosti, ki je pisan diletantsko in nestvarno in razodeva od odstavka do odstavka očitno pomanjkanje ne le zgodovinskega in literarno-estetskega znanja, marveč tudi čuta za objektivnost in etično poglobitev v sodbah. Avtor rajši daje duška osebnim in strankarsko zanesenim geslom. Tu se ne morem spuščati v posameznosti, kajti v spisu je preveč netočnosti in gorostasnosti; a potrebno bo postaviti nasproti popolnoma novo, nepropagandno podobo slovenske socialne književnosti.

Leposlovno povest Cankarjeve družbe »Daj nam danes naš vsakdanji kruh...« je napisal Angelo Cerkenik. Delo sloni na miselnih osnovah in pisatelj celo sam podčrtava tendenco. Le-ta mu narekuje tudi zgodbo ter ne teče iz lastne zakonitosti, radi česar pogrešamo vsake življenjske verjetnosti in psihološke poglobitve ali vsaj utemeljitve. Pisateljevo geslo, ta Prokrustova postelj, na kateri vsak dogodek in vsaka oseba dobi zaželeno obliko, je imperativ njegovega namišljenega »ustvarjanja«. Povest ni drugega nič nego reporterski protest, proti komu in čemu, ni vedno jasno. Toda ta protest je zgolj plehka polemika brezsilnega, zagrenjenega duha, in ne razodeva svobodnega pogleda etičnega upornika in glasnika novega reda. Povest ni pisana z vidika človečnosti — izraz je v tem, da ni ustvarjena — zato se upira tudi tam, kjer miselno ne nasprotuje. Delo je brez vsake literarne vrednosti, manjka celo prvi predpogoj vsakega pisatelja, namreč lep in izoblikovan jezik, ki ga je avtor zanemaril do skrajnosti. France Vodnik

Opomba k Domu in svetu, 1950 str. 49: Ni sicer navada, da bi se ocene popravljale, vendar je

včasih potrebna izjema. Kritik moje knjige o življenju pravi: »Vendar ni prav, če imenuje (A. Ušeničnik) moderno znanost »nizkotno in neumno«... Moderni so rešili to vprašanje na svoj način, če ga niso na krščanski način, ni njihova krivda v nizkotnosti in neumnosti, gotovo pa je v njih več krščanstva, kot se sanja logičnemu razumu.« Na te očitke (ki se mi zde zelo težki) naj ugotovim: 1. Ko bi bil kje dejal o »modernej znanosti«, da je »nizkotna in neumna«, bi mogel biti to le nesrečen lapsus calami ali grd tiskovni pogrešek, zakaj takšna trditev je prav tako proti mojim nazorom kakor proti vsemu značaju moje knjige. A kolikor sem mogel dognati, tega v knjigi nikjer ni. Rabil sem sicer nekje izraza »nizkoten« in »plitev«, a ne o moderni znanosti, ampak le o življenjski filozofiji nemškega kemika Ostwalda. Toda kako naj imenujem filozofijo moža, ki mu ni človeško življenje prav nič drugega kakor priroden energičen proces, ki pa zlorabi besedo »religioznost« in oponaša krščanstvo z »nedeljskimi pridigami« ter je hotel pred vojno menda celo zidati monističen »tempelj«? Da je imenoval zoolog Brauer ateistično predstavo o svetu »preneumno«, za to pa nisem jaz odgovoren. — 2. Prav tako v knjigi ne ocenjujem moralne odgovornosti modernih filozofov, temveč presojam samo njih nazore o zmislu življenja (psihologija moderne nevere je svoje, težko vprašanje). — 3. Zato tudi ne ocenjujem njih praktičnega krščanstva. Človek, to dobro vem, ni tako logično bitje, da bi se v njem vedno popolnoma skladalo mišljenje in življenje. So ljudje s krščanskimi življenjskimi nazori, a malo krščanskim življenjem, a so tudi ljudje ateističnih nazorov, ki pa so radi srečne nelogičnosti mnogo boljše kakor njih nazori. Vendar se pa ideje izkušajo psihološko tudi v življenju bolj in bolj uveljaviti, zato so idejna vprašanja tako pomembna.

A. Ušeničnik

Popravek. V oceni Knjige o življenju v št. 1—2 DS stoji, da imenuje dr. Ušeničnik »moderno znanost nizkotno in neumno«, pa to ni točno; namesto »moderno znanost« mora stati: »moderno naziranje imenuje nizkotno in neumno«. Ugotovitev stoji na str. 146. Knjige o življenju in sloni na trditvi, da idealisti očitajo materialistom nizkotnost, materialisti pa idealistom neumnost.

Dr. J. Šile

SRBSKOHRVATSKO SLOVSTVO

[Radovan Košutić: San male Vide. II. izd. Beograd. Cvijanović, 1928 — Radovan Košutić: Zemlja Bola. Beograd. Cvijanović, 1929 — Sibe Miličević: Veličanstveni beli brik Sveti Juraj. Roman. Beograd. Izd. Sveslovenske knjižarnice, 1928 — Milan Kšanin: Zaljubljenici. Beograd. Izd. »Narodne misli«, 1928]

Kakor sem sicer pričujoče štiri knjige prav za prav po naključju vovkiral v svoj članek, vendar jih veže neka enotnost, ki jo je tembolj treba poudariti, ker so to dela različnih pisateljev, različna po vsebini in obliki, pa si kljub temu sorodna in bližnja po istem duhu, ki jim je dal pečat svojstvenosti. Ta svojstvenost je nacionalni, plemenski element, ki tvori osnovo, nastroj in filozofsko usmerjenost tem delom, prav značilnim za smer in težnjo sodobnega pesniškega udejstvovanja.

Če je šel v prvih povojnih letih skozi vse evropske literature močan val stremljenja po izraznosti v zmislu tipiziranja, po izraznosti nekega občečloveškega elementa, osvobojenega sleherne karakterističnosti časovnih, miljejskih in narodnostnih posebnosti, pa opazamo zdaj, da se posebno proza povrača k naturalizmu, kolikor pač skuša biti izraz določenega okolja. Tako dobivajo epske umetnine spet tisti čar svojstvenosti, ki jo omogoča prebujanje rasnega genija. Tako se sodobni pisatelj vrača z vrhov neke namišljene, bolj z umom kot s srcem zaznavne kozmičnosti k zemlji, v določen krog življenja in ljudi, med katerimi je zaživel in doživel s srcem svoj in njihov mikrokozmos. Tak pisatelj je na najuspešnejši poti, da poda iz sebe narodu, kar mu je dolžan, besedo iz krvi in duha ljudstva, iz katerega je izšel. In le tako delo bo našlo trajen odmev v domači in po prevodu tudi v tuji literarni zgodovini.

Nemoremo sicer trditi, da je že morda Radovan Košutić tak kulturni stavbitelj, čeprav sta njegovi pesniški knjigi »San male Vide« in »Zemlja Bola« vredni pozornosti. Košutić je plodovit pesnik, saj je v dveh letih izšlo že troje njegovih knjig (poleg omenjenih še »Pesnik i Smrt« že v drugi izdaji).

Kakor pestra vztočna vezena je sen male deklice, ki jo je pesnik izbral in postavil v središče koprensko nežnega dogajanja, prepojenega z muzikalnostjo narodne pesmi.

Trideset prizorov se vrsti v lahнем ritmu mimo nas, zajete v apolinično vedrost in pravilničnost tega otroškega sna. Te sanje

»... stižu, ko biser se nižu,
dušu blaže i radosnu dižu
u krajeve što u sjaju tonu
kao istok u svetlosnom viru,
kada zora ogrne porfiru...«

Vsaka stvar se popravlja: igračke, lutke, vrata, obleke... vse to govori, poje, čuti. Sama nebesa se mali sanjski potniki razprostro v sprejem. In odtod se vidi veselstvo vse pozračno in čisto: »... u tom sjaju sve je vedro, / obasjano, / čak i ono što je tmasto / , vedrinom je ispretkano, / pa je lako, vazdušasto, / u vazduhu urezano / potezima tankim, čistim.« Biljke, trave, cvetice, drevesa — vse poje hvalnice najvišjemu čuvaju:

Aliluja!
Nek je hvala Bogu
što nas stvorit' znade!
Nek je hvala Duhu
što nam dušu daje!
Nek je hvala Sinu,
božijemu Krinu,
što nam uli ljubav
za lepoto večno
uvek i sada!

Ta že čisto religiozni nastroj se najmočneje razodeva v 19. prizoru o Materi Božji, sveti čuvarici vseh ponižanih in razžaljenih. Tu sta se združila versko doživetje in rasno oblikovalna moč v čudovitem izrazu.

V svoji drugi ciklični pesnitvi »Zemlja Bola« pa je R. Košutić izoblikoval še v širših podobah življenje, ki je zahrepenelo po pobožanstvu-

nju, »pa letnu duša slobodna i čista / da traži Boga i Pravdu i Hrista«.

Sveti Sava se mu povelica v mitičnega klicarja Svetlobe. Verzi so mogočni kakor stavki v starih kronikah:

Poklič daje sveti Sava
sa beloga Hilendara
da se brani vera stara —
da se dižu črnorisci —
ustaoici,
Da poteku sveštenici —
pregaoici,
Blagodaču Božjom pomazani,
opasani rečju Božjeg Sina,
zadahnuti s nebeskih visina —

Primere so izklesane, mozaične. Dikcija narodne pesmi, homerska enovitost in širokost. Herojstvo dobe, v kateri »čas je nasto, da se vera brani«. V ta čas »podiže se svetac Sava / ... / i uzvise, sav u sjaju... / i ustrepta Gora Sveta / u pobožnom tihom taju... /«.

Mitični klicar božji hodi po svoji deželi buditi ljudi. Nad deželo se sklanja težka »Mrkla jesen«, ki je zlogoltna posrkala življenje. Zapuščena so sela, obupani čakajo vaščani odrešenja, beda in glad gospodarita po domovih, črna žalost je razglodala srca. Mrtev je čas. Pesnik duh se sklanja nad grozo teh zapuščenosti, ki je objela vso zemljo. Verzi se kar lomijo in trgajo, zvijajo se kot vzdih, padajo kot solze, krivenčijo se kot proseče roke. In mimo takih porušenih svetišč roma »Svetitelj žalosten in razbičan od brige za svoj rod... roma v mesto — večni Babilon, kjer plešó vse strasti v zmagošlavju... Vse naprej se vali črna reka zablod in grehov in ruši pod sabo »mala sela i silne gradove«. Obiskuje samostane, utrdbe vekovite svete Pravde, bogovidec moli k Najvišjemu, da bi se osolnčila pomračena zemlja. Kakor orel je, ki »bori se evilom / i slomljenim krilom«, kajti preveč spoznanja mu je užalostilo dušo. Zateče se v žički samostan. Pesnitev »Kod Žiče« vsebuje odpevanja Glasu in Zboru, ki po svoji veličastnosti spominja na srednjeveške misterije. V teh fragmentih se je Košutić povzpел na najnaprednejšo stopnjo književnosti, ki se razvija v smer monumentalne jasnosti.

Ali vsa božanstvenost poduhovljenega sveta se šele Savi razodene v zemljanstvu, ki ga preoblikuje čista roka graditelja in delavca. — Dasi se pozna mestoma vpliv racionalizma, vendar se v Košutićevi knjigi razodeva močan pesniški duh, ki je po svoje izoblikoval svoj odsev zemeljski boli.

Premočrtnost do skrajnosti razžarjenega človeškega življenja pa je našla nenavadno sugestivnega izraza v »izpovedi nekega človeka«, v romanu »Veličanstveni beli brik Sveti Juraj« Sibe Miličića, o katerem sem že česče poročal kot o zelo pomembnem srbskem pisatelju. Sibe Miličić je sploh vsestransko razgiban duh. Spominjam se še kozmične apoliničnosti njegovih knjig radosti in večnosti, mozaične zgrajenosti njegovih novel in kipne jedrovitosti njegovega sloga v epskem ciklu kronike potopljenega otoka, kamor spada tudi pričujoči roman, ki mu je pesnik nadpisal motto iz Barbusseovega Pekla: »Življenjsko resnična pesnitev v svojem bistvu ni ne barvita slika okolja, ne družabni protest, ne besedna duhovitost, ne blesteča pustolovščina. Resnična pesnitev vas zgrabi s hladom religioznega doživetja. Njena najgloblja moč je v izra-

žanju strahotno monotone in večno razpaljene skrivnosti človeka, ki ga obkroža mrakotna osamljenost, izbrisujoča kraje in dobe, ki se potapljajo v krik v vekovite boleste.

Zgodba takega osamljenca je pripovedovana v prvi osebi. Brez patosa, analitično hladno. Ali prav ta ostra analitičnost, ki se polasti najrahlejšega čustva, ki se zavrti in zasvedra v močvirje podzavesti, vpliva bolj razžarjano kot še tako čustveno nabrekla izpoved. V takem pripovedovanju je Miličič mojstrski. Zgodba, ki bi iz nje povprečni pisatelj napisal epigonsko novelo ljubosumja, je služila Miličiču, da je skušal odkriti pravzroke tragike kozmične osamljenosti. Če bi skušal shematizirati esoterično dogajanje takega izrazito subjektivističnega jaza, ki mora sledujoč v svojem solipsizmu razpasti, bi ga postavil med dva skrajna ekstrema: med večnostjo v zmislu Pascalovega vzklaka in med begovito življenje grozotno navnega nagonstva poosebljenega v ženi. »Jaz« niha med obema ekstremoma. Njegova tragika je, da hoče večnost potelesiti ali pa, da hoče življenje, ki je dinamično, umiriti v statiko. Na zunanjo se to skrivnostno odigravanje izvrši kakor v kaki časopisni notici: umor iz ljubosumja. Prav v tem, da je Miličič poglobil zunanje dejanje na podtalno ravni podzavestnih dvobojev, se očituje velika umetnost tega pripovednika. Andrejevsko mističnih (prim. »Črne maske«) svetov se dotakne pisatelj ob stavkih kakor je ta: »Osečao sam: da ta žena, koja je u mene tako nerazlučivo urasla, tako nerazumljivo, da ta žena mora biti samo nečije tamno sredstvo, neka mračna igračka u rukama nekoga, što, pošto-poto, hoće moju potpunu propast i uništenje.«

Iz gledanja subjektivnega jaza je vsaka »nesreča« uništenje, izgledanja »kristjana« pa — odrešenje. **Č**e je Miličič ves mračen in temačen, pa je **Milan Kašanin** v svojih »Zaljubljenicah« sveže razgiban, ker mu moč globlje ironije omogoča distančnost. Kašanina smo spoznali že na lanskem zborovanju Pen-klubov v Ljubljani kot odličnega recitatorja svoje proze. »Zaljubljenice« so zbirka prvovrstnih novel in črtic, ki se odlikujejo po svojstvenem slogu. Osem zgodb z razpotja. Osem doživetij, kakršna zviharijo človeka, kadar se v njem spoprime ta prvenstvo njegova osebnost, zavestna volja in usoda. Pa ne s tragičnim izidom. Tiho pomirjenje se zбоči nad zaključkom teh dvobojev, pomirjenje, ki je prav za prav resignacija, toda tudi izraz moči. Vsi ti Kašaninovi »zaljubljenici« so taki resigniranci s trpko-rezkim nasmehom. »Osamljenec« vzdihne: »Človek mi je danas blagorodna senka, smrt — san brez snova, a život naš — les. Pa se molim svome Ocu, Nebeskom, za sve ljude, i sve vode, i sve puteve...«

V »Porušenem domu« vidimo starca, ki so se mu otroci izneverili. Umakne se v svoj vinograd, kajti »zna, kad bi sišao sa planine, da bi mu pričali o jednom istom, i na što mu to? Vidi i sam kako su bili, on i njegova nesrečna deca, nije malouman. Sve to je bila volja Božja. Sudbina.«

V »Preobraženju« nam pisatelj prikaže čisto svojevrstno resignacijo, ki jo doživi nekdanji student Vesa, ko se povrne iz vojne. Ta novelica je prav tipična slika povojnih metamorfoz. Kako se nekdanji »idealisti« sprevrže v duševnega nihilista, ki zatre še poslednji plamen vesti v sebi in se preprija v vzklikom: »Kakva smisla ima ovakav život? ... Voziti se avtomobilom, to! Lagati dobro, udvarati se, udarati po njuškama, jest, jest, to!

Kradi brate, otimaj! I kaži hvala Gospodu Bogu što si živ i zdrav, što se nisi vratio iz rata kao invalid. — Psuje guslare i novinare, čara Lazara i Kosovo, Šantića i Veljka Petrovića, i sve koji su ga otrovali dimom ljubavi za porodicu, čoveka i rod.« In spusti se v »kupčijo« z Madžarom Moricem Salamonom, »blago« pa je njegova vest — kot Faust se zapiše hudiču, in postane ugleden novodobni, povojni meščan z avtomobili in priležnicami...

Čehovska ironija preveva vse te zgodbe o razočaranju nad življenjem. »Zenik« je ves čehovski. Tudi v dikciji. Na pr.: »Baš sad je morala, da se truje!« »Noč je bila mirna. Ravnica se belela silno i mesec sjao. K peči je buktala vatra, koju je čuvao stari sluga, sedeći kraj nje. S vremena na vreme se podizao, da vidi kako mu spava gazda i da li je dobro pokriven, pa uzimao njegov duvan, savijao cigaretu i palio je žarom...« Ltd. **V**danost v nespremenljiv red življenja je izmodrila tudi »sveštenika« popa Mladena: tako je, ne more biti drugače, grešen je svet. »Grešniki«, kakor je naslov neke iz teh novel, so ti ljudje, ki umejo vedno najti sporazum z »življenjem«. Še »Videnje« se je ukrivilo v lalno grotesknost. »Braća pravoslavna« zaključuje zbirko, ki je malo zagonetna samo po naslovu, kajti morda je še najgloblja trpkost razočaranja izražena v imenu »Zaljubljenici«. Metamorfoza predvojne študenta v debelega meščana pa ostane tipična novela in spomin na čase pred dobrimi desetimi leti. **Miran Jarc**

Zapisek o Leskovčevem »Juriju Plevnarju«. Čeprav bi se dal iz zapuščine A. Leskovca objaviti tudi kak drug odlomek, sem se odločil, da mu v spomin ohranim mesta iz »Plevnarja«, ki so pri zadnji redakciji izpadla. »Plevnarja« je rajni Leskovec trikrat v celoti predelal. Ko ga je leta 1922, prvič dovršil, ga je 14. avgusta poslal F. S. Finžgarju »v svrhu presoje in izročitev ljubljanskemu gledališču«, kakor je zapisal na koncu koncepta. Ta rokopis mi je Finžgar pozneje izročil, da ga preberem in morda objavim. Delo mi je dlje časa obležalo, medtem pa je Leskovec v jeseni in pozimi l. 1925. »Plevnarja« vnovič predelal. Glavne spremembe so v II. in III. dejanju; tudi pozorišče je zamenjal tako, da se II. dejanje vrši v sobi, III. pa na verandi blizu tovarne. Predelani rokopis je l. 1926. predložil DS. Izmed pomislekov, ki sem jih sporočil pisatelju, je bil največji proti »Drugemu«, in ko sem se odločil za natis, sem zahteval, naj »Drugi« kot stilno moteča oseba odpade in, v kolikor je potrebno, preide v Plevnarja samega. Tedaj je Leskovec začetkom leta 1927. Plevnarja tretjič predelal tako, kakor je istega leta objavljen v DS. Da je opustil »Drugega«, se je zelo težko odločil in je pisal, »da se mu v duši nekaj trga«. Plevnar je človek plemenite naravi, ki se v resno, realno zadevo zažene z vso voljo. Tu pa mu stopi na pot dvom: Ali imam moči, brezobzirnosti, da v danem trenutku izvedem svojo zamisel brez ozira na žrtve (druge in svoje)? — Večno ga spremlja ta dvom, ki je poosebljen v Drugem... Seveda: Funkcija Druga bi se dala prenesti tudi v Plevnarja samega, saj je drugi le tragična sestavina njegova, ali mislil sem si stvar z Drugim bolj efektno... — Za natis sem porabil prvo redakcijo iz l. 1922., ker redakcije iz l. 1925. v zapuščini ni. Prvotna imena Srakoper - Moran, Hosta - Rak in scenarij ne bodo motili čitatelja, ki pozna »Plevnarja« v DS, 1927. **F. K.**